

במחלקות ללימודי היסטוריה באוניברסיטאות, בישראל ובעולם, מתחבטים תדיר בשאלה: "היסטוריה – עד מתי?". היכן עובר הקו התוחם בין העבר, שאותו אפשר ללמוד וללמד בעזרת הכלים המקובלים של הדיסציפלינה המדעית, ובין ההווה – שהוא נחלתם של אנשי מדע המדינה או אפילו (נאמר בלחש) עיתונאים? שהרי ידוע וכך לימדונו רבותינו, כי להיסטוריון נחוזה פרספקטיבה, ריחוק בזמן המאפשר לבחון את הדברים בלי מעורבות רגשית רבה מדי (אף אם מוסכם על הכול, כי אובייקטיביות מוחלטת של החוקר איננה אפשרית). כאשר למדנו אנחנו, חברי המערכת ובני דורנו, במחלקות להיסטוריה, עבר הקו בסוף מלחמת העולם השנייה לכל המאוחר. שיעורים וסמינרים על תהליכים שהתרחשו בעולם אחרי שנת 1945 – המלחמה הקרה, דה־קולוניזציה, ימי המקארתזם בארצות־הברית, עלייתה של סין למעמד מעצמה ועוד תמורות ותהפוכות בכל המישורים – החלו להופיע בתוכניות הלימודים של החוגים להיסטוריה רק בעשורים האחרונים ממש.

אחד הנימוקים המקובלים להימנעות מדיון בעבר הקרוב הוא הקושי בנגישות לחומר התיעודי בארכיונים, שרבים מהם נפתחים – בהתאם למידת הסודיות – רק כעבור שלושים, חמישים או שבעים שנה אחרי ההתרחשויות. אולם דומה, כי בעקבות "מהפכת הוויקי־ליקס (Wikileaks)", טיעון זה עתיד לאבד מתוקפו. אם כך, היכן נמתח את הקו בין עבר היסטורי להווה? הנה הצעה, והיא שרירותית באותה מידה כמו כל הצעה אפשרית אחרת: הבה נמתח אותה בשנת הלידה של הסטודנטים הצעירים ביותר המתחילים ללמוד באוניברסיטה. שהרי, לגבי תלמידינו החדשים בשנה הנוכחית, 2011, כל מה שקרה בעולם עד תחילת שנות התשעים של המאה העשרים הוא בגדר עבר היסטורי... על־פי קריטריון זה ברור, כי ההתרחשויות הנדונות בשנים 1989-1991, בגיליון זה של **זמנים**, הן בגדר עבר היסטורי מובהק.

לפני עשרים שנה חדלה ברית־המועצות להתקיים, "הגוש הסובייטי" חדל להתקיים ו"המלחמה הקרה" הסתיימה. בשביל אלה מאתנו, שרוב שנות בגרותם עברו עליהם בצל המתח המתמיד בין העולם הקומוניסטי לעולם המערבי "החופשי", בהווה של גרמניה מפוצלת לשתי מדינות, בחרדה מפני טנקים סובייטיים הדורסים שאיפות לחירות ובקריאת ספרים על מרגלים החוזרים מן הכפור – הפנמת "העולם החדש" איננה תהליך קל. כמו בסרט הגרמני משנת 2003, **היה שלום לנין (Good Bye Lenin!)** של הבמאי וולפגנג בקר

(Becker), אנחנו עדיין רואים בעיני רוחנו את חומת ברלין או את הגבול בין מזרח למערב בדמות מסך ברזל, שמעברו האחר משטרים טוטליטריים וסוכנים של משטרות חשאיות ולהן שמות מעוררי־אימה כגון "קג"ב", "שטאזי" או "סקוריטה".

בשנת 1970 פורסמה המסה **התתקיים ברית־המועצות לשנת 1984?** (באנגלית, *Will The Soviet Union Survive Until 1984?*), בניו־יורק, ובמקביל ברוסית באמסטרדם; מהדורה

עברית ראתה אור בהוצאת ספרית פועלים בשנת 1971), שכתב הדיסידנט הרוסי אנדריי אמלריק (Amalrik). הוא ניבא, כי המעצמה הסובייטית תקרוס בראשית שנות השמונים בגלל המתחים הפנימיים, האתניים והחברתיים, ובעקבות מלחמה הרסנית נגד סין. אמלריק, לאחר שתי תקופות מאסר במחנות בסיביר, יצא לגלות במערב בשנת 1976. בספרו, ב־11 בנובמבר 1980, בדרכו להעיד בפני ועידה בינלאומית על מצבן של זכויות האדם בברית־המועצות, נהרג הדיסידנט הרוסי בתאונת דרכים והוא בן 42 בלבד. בכירים ברשויות הסובייטיות חייכו אז מן הסתם בסיפוק ואמרו: "אמלריק הוא שלא שרד עד שנת 1984". אולם אמלריק, אף כי טעה בתחזית בעשר שנים בקירוב ובניבוי מלחמה עם סין, רשאי בכל זאת לחייך – במקום משכנו בעולם הבא – ולומר: "אמרתי לכם!". כיום נהנים המסה הזאת וחיבוריו על ימיו בגולאג מעדנה חדשה בקרב אינטלקטואלים ברוסיה. אך אמלריק הצעיר, בזכות תובנה מבריקה ואולי אף הודות לאלת המזל, היה יוצא דופן; כפי שעולה מן המאמרים להלן, רוב המשקיפים־המומחים לא צפו את העתיד להתרחש בברית־המועצות ובגוש קומוניסטי, אפילו לא שעות ספורות לפני ההתפרצות של הר הגעש הפוליטי.

ההיסטוריה של "המאה העשרים הקצרה" (1917-1991) הייתה במידה רבה ההיסטוריה של הקומוניזם ושל המאבק נגדו, באירופה אך גם ביבשות אחרות. וגם אם הקומוניזם, כמשטר וכאידאולוגיה, לא נעלם כליל מן העולם אחרי שנת 1991, הרי הוא חדל להוות ציר מרכזי של תולדותיו. לפיכך בא גם קצם של הסובייטולוגיה כדיסציפלינה אקדמית ושל צוותי החשיבה (think tanks) שקבעו את המדיניות במעצמות המערב. אף־על־פי־כן לא הגיע "קץ ההיסטוריה", כפי שסבר פרנסיס פוקויאמה (Fukuyama) בשנת 1992. אדרבא, החל עידן חדש ובו מתחים ומאבקים אחרים ומהפכות טכנולוגיות המשנות את הקיום האנושי באינספור היבטים. לנגד עינינו אף מתרחשת בשבועות האחרונים מהפכה גורפת במדינות ערב, וברי כי בעוד עשרים שנה, כלומר בשנת 2031, נוכל לדון בה כהיסטוריונים ולהקדיש לה גיליון מיוחד של **זמנים**.